

ГЛОБАЛЬНА, НАЦІОНАЛЬНА ТА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 338

БЄЛЯКОВА Оксана Володимирівна,
кандидат економічних наук, доцент, Україна

ФОРМУВАННЯ ЗАСАД ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ПАРАДИГМИ ЩОДО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

У статті досліджено зміну інноваційної поведінки економічних суб'єктів під впливом факторів внутрішнього та зовнішнього середовища; наведено порівняльні характеристики американської моделі, європейської моделі та азіатській моделі державного протекціонізму; надано основні підходи до створення інноваційних структур і пов'язаного з ними розвитку інноваційної діяльності регіонів вітчизняної економіки в сучасних умовах; особливості інституціональної моделі трансформацій-

ної економіки України на сучасному етапі розвитку.

Ключові слова: модель, парадигма, інтеграція, глобалізація, регіональна економічна система, інноваційний розвиток, інноваційний потенціал, управління.

BELYAKOVA Oksana. Formation of bases using innovative paradigm for the development of regions of Ukraine

In the article the innovative change of behavior of economic entities under the influence of factors internal and external environment; Comparative characteristics of the American model, the European model and the Asian model of state protectionism; provided basic approaches to creating innovative structures and associated development of innovative activity of regions of the domestic economy in modern conditions; institutional features of model transformation economy of Ukraine at the present stage of development.

Keywords: model, paradigm, integration, globalization, regional economic system, innovative development, innovative capacity, management.

Актуальність проблеми формування ефективних механізмів інноваційного розвитку регіонів пов'язана з необхідністю прискорення темпів реалізації інноваційної моделі розвитку національної економіки України.

Економічна трансформація – це не обмежений в часі постійний процес перетворень системи, її елементів, зв'язків і відносин між ними. Трансформаційний стан, у якому зараз перебуває економіка України, привів до появи нових типів перехідних процесів, які обумовлені станом світової економіки. Крім трансформаційних процесів, пов'язаних з трансформацією світової економічної системи, в Україні наявні трансформаційні процеси, що характеризують перехід української економіки від адміністративного до певної моделі економіки ринкового типу. Аналіз сучасного стану трансформаційної економіки України та спроба вдосконалення управлінських процесів, що базується на спільному використанні перспективних ідей, пропонуються у даній статті [1].

Метою статті є дослідження парадигми, що на концептуально-методологічному рівні дозволяє розкрити закономірності розвитку різних сфер суспільної діяльності, трансформація яких здійснюється під впливом нового бачення цілей та перспектив, встановлення кардинально інших принципів розвитку (в цьому плані парадигма може характеризувати зміни в системі різновидів управління, їх стратегій та моделей).

Досліджуючи наслідки зміни парадигмальних основ управління розвитком економік розвинених країн, слід зауважити, що в загальнометодологічному розумінні парадигма соціально-економічного розвитку – це ключова ідея, яка полягає в основі будування теоретичної концепції національних ГТС як складних економічних комплексів; це зразок, приклад, еталон, що застосовується для доведення певних смислових зв'язків між явищами тієї чи іншої сфери господарювання, розв'язання проблем, що виника-

ють, формування методів та принципів дослідження. Парадигма, що реалізована в практичній діяльності, представляє собою сукупність основних принципів, визначених не лише регламентуючими документами, а й сукупністю норм, цінностей, зразків поведінки.

В межах першої моноцентричної моделі прийняття рішень активізувалася фінансова підтримка державою інноваційних процесів, що досягалось за рахунок оподаткування, пільгового кредитування, субсидій тощо за умов складання оптимальних пропорцій розвитку підприємств, галузей (секторів) національної економіки; тобто держава мала створювати сприятливі економічні умови розвитку регіональної економіки. У більшості розвинених країн на зміну моноцентричній парадигмі інноваційного розвитку прийшла парадигма саморозвитку, сутність якої полягала у створенні і використанні умов прийняття інноваційних рішень самими регіональними суб'єктами господарювання. Тобто імпульс інноваційного розвитку йшов не від держави, а від суб'єктів інноваційної діяльності, які, оцінюючи ефективність інновацій, використовували принцип розмежування трансакційних витрат з метою максимізації інноваційного прибутку.

Мережа стосунків економічних суб'єктів за парадигмою саморозвитку формується за певними інституціональними правилами, тобто удосконалюється концепція партнерських відносин між контрагентами мережних комунікацій, переходячи на більш високий рівень взаємовідповідальності за проміжні і кінцеві результати єдиного логістичного потоку товарів, інформації, фінансів, новачів тощо. Поширеність цієї практики у сучасному діловому світі обумовила виникнення «мережного капіталізму», головною ознакою якого є створення ефективних взаємовигідних мереж відносин (звідси поняття «мережна економіка», «економіка комунікацій», «інформаційна економіка»). Розвинені країни перейшли від застосування схеми «міжрегіональних відносин» до схеми міжрегіональної інтеграції, що передбачало активізацію їхньої ролі в процесі управління національною економікою та формуванні поліцентричного підходу до прийняття рішень в мережній економіці.

Удосконалення схем самоорганізації регіонального розвитку через перехід від розвинутих «міжрегіональних відносин» до «міжрегіональної мережі» базується на інформаційній взаємодії суб'єктів завдяки впровадженню інформаційно-комунікативних технологій, інформації та знання як ресурсів інформаційного суспільства наряду з традиційними виробничими ресурсами (рис. 1). Наслідками цих процесів є:

- ускладнення мережних комунікацій в межах регіональної економічної системи під впливом не лише внутрішніх, але й зовнішніх факторів;

- формування внутрішньорегіонального ринку з персоніфікацією господарських відносин, зростанням передбачуваності дій партнера, зменшенням ризиків та оптимізацією трансакційних логістичних витрат, підвищенням якості обслуговування покупців на основі формування своєрідних «альянсів» економічних інтересів постачальників, виробників, посередників, покупців, держави та раціоналізації трансакційних сервісних витрат [2, с. 34];

- встановлення прямих контактів бізнесу і влади на так званій «клієнтській» основі при виваженому розподілі функцій управління інноваційним розвитком між державою та інноваційними суб'єктами, що створює умови для розробки більш досконалої економічної політики інноваційного розвитку регіональних економічних систем та впровадження «інституціональної моделі економіки комунікацій». Отже, знов звертаючись до парадигми міжрегіональної інтеграції (саморозвитку регіональних інноваційних процесів), слід відзначити, що створення ефективної мережі внутрішньорегіональних і міжрегіональних відносин економічних суб'єктів стає поштовхом переходу до фази розвитку інноваційного потенціалу національної інноваційної системи в цілому.

Оскільки базовою категорією сучасного мережного капіталізму є «мережа», то саме ця інституція стала об'єктом прискіпливої уваги сучасних неінституціоналістів [2, с. 36], на думку яких, мережа є центром перетину процесів локалізації і глобалізації господарських зв'язків суб'єктів (рис. 1). Підкреслюючи вагомість внутрішніх факторів впливу на розробку вітчизняних схем взаємодії регіонів у межах парадигми міжрегіонального розподілу ресурсів, слід зауважити, що існуюча модель трансформаційної економіки України перебуває під значним впливом факторів наднаціонального рівня, що різнопланово впливають на розвиток регіональних економічних підсистем: з одного боку, процеси глобалізації забезпечують доступ регіонів до світової мережі інформації, інновацій, інтелектуального капіталу, тощо; з іншого – підсилюють кризові тенденції депресивних регіонів національної економічної системи.

Як наочно демонструє рис. 1, світове господарство характеризується подальшим наростанням суперечностей між посиленням глобалізації, з одного боку, та локалізацією – з іншого, що впливає на ефективність впровадження моделей державного управління інноваційним розвитком економічних систем.

Глобалізаційні процеси пов'язують із розширенням та поглибленням інтеграційних зв'язків, інтернаціоналізацією всіх сфер суспільного життя, а локалізацію, навпаки, визначають як тенденцію пошуку конкурентних переваг розвитку певних господарських комплексів (на їх макро-, мезо- та мікрорівнях). Тенденції централізації та децентралізації економічних зв'язків у межах національної економічної системи відображають вплив тенденцій глобалізації та локалізації світового ринку.

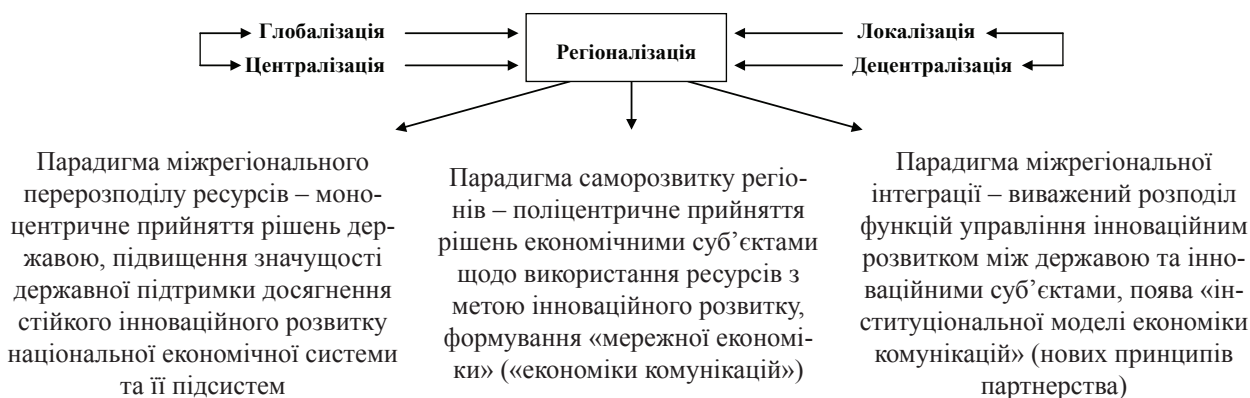

Рис. 1. Зміна інноваційної поведінки економічних суб'єктів під впливом факторів внутрішнього та зовнішнього середовища [9]

Дослідження еволюції парадигм міжрегіональних відносин суб'єктів (від парадигми міжрегіонального розподілу до парадигми саморозвитку регіонів, а відтоді до парадигми міжрегіональної інтеграції) дозволяє визначити, що економіка регіонів, з одного боку, є елементом загальнонаціональної економічної системи, а з іншого – системою, що інтегрує підприємства як мікроекономічні комплекси. Здійснення будь-якої стратегії інноваційного розвитку країни на основі певної парадигми міжрегіональних відносин неможливе без моделі «державного протекціонізму» з урахуванням національних особливостей територіальної, галузевої та організаційної структури економіки тощо [3, с. 347-363].

Досліджуючи один з варіантів процесу реалізації моделей державного управління інноваційним розвитком національної економічної системи («державний протекціонізм»), слід відзначити, що він може здійснюватись на основі як стратегій нарощування власного інноваційного потенціалу, так і запозичення інновацій.

Цей варіант втілюється в так званій американській моделі «державного протекціонізму» інновацій, яка певною мірою відрізняється від європейської та східноазійської моделей.

Головною ідеєю американської моделі «державного протекціонізму» є забезпечення здатності країни втілювати інновації у висококонкурентні товари та послуги завдяки:

- довгостроковій державній підтримці НДДКР у передових галузях науки і технології, що передбачає перелік пріоритетних і критичних технологій;
- активізації формування дослідних партнерств для розширення виробництва і комерціалізації промислових інновацій, що неможливо без підвищення значущості інтелектуального капіталу країни;
- створення сприятливого інвестиційного клімату для активізації інноваційної діяльності підприємницьких структур, що передбачає забезпечення доступності фінансових і інвестиційних коштів, формування промислових кластерів, створення сприятливого податкового середовища, стимулювання розвитку венчурного підприємництва тощо;
- орієнтація федеральних досліджень на задоволення інноваційних потреб економіки за умови відповідності їх можливостям бюджету;
- федеральна підтримка американських вищих навчальних закладів та вдосконалення системи середньої і вищої освіти.

В американській моделі робиться ставка на створення сприятливого інноваційного середовища функціонування підприємницьких структур. Згідно з європейською моделлю державного протекціонізму інноваційного розвитку економічної системи, основний акцент припадає на безпосередню участь держави в процесі фінансування і стимулювання інноваційної активності бізнесу.

Головною ідеєю європейської моделі державного протекціонізму є забезпечення здатності суспільства генерувати високу інноваційну активність з метою підвищення рівня якості життя. Для цього європейська модель передбачає використання наступних інструментів:

- державних гарантій засвоєння суспільством нової інноваційної культури як стратегічного ресурсу розвитку економічної системи;
- формування гнучкої системи підтримки малих і середніх підприємств завдяки стимулюванню розвитку венчурного підприємництва, поширенню мікрокредитування, створення бізнес-інкубаторів тощо;
- розширення бюджетних асигнувань на розвиток інноваційної діяльності бізнесу шляхом виділення нових категорій одержувачів бізнес-допомоги, зниження податків на інвестиції та розвитку системи кредитування податку на НДДКР.

Отже, європейська модель передбачає активну роль держави та наднаціональних органів у вирішенні проблем інноваційного розвитку регіонів, тобто активно використовуються програмні та інституційні форми політики, заходи яких прив'язані до певного рівня регіональної ієрархії.

Крім того, ця модель передбачає перехід від підтримки фізичної інфраструктури НДДКР до стимулювання кооперації зусиль локальних агентів інноваційного процесу шляхом «колективного навчання».

В азіатській моделі державного протекціонізму, що базується на стратегії «запозичення» іноземних інновацій, акцент робиться на використанні дешевої робочої сили та залучених інноваційних ресурсів. Головною ідеєю цієї моделі є проведення селекції технологій для отримання високого комерційного результату на внутрішньому та зовнішньому ринках («наздогінний шлях» економічного і інноваційного розвитку) завдяки:

- стимулюванню експортоорієнтованої інноваційної діяльності шляхом субсидування національних експортерів, надання податкових пільг тощо;
- реалізації програм цільового розвитку;
- залученню зарубіжних технологій за допомогою створення спеціального Консультаційного центру, переходу від трудомісткого типу виробництва до капіталомісткого, використанню спеціальних позик для приватних фірм, що впроваджують іноземні технології;
- жорсткому контролю державою іноземного капіталу;
- створенню найліпших умов функціонування виробничої і невиробничої інфраструктури [4].

Азіатська модель «державного протекціонізму» стратегії «запозичення» є типовою моделлю державної підтримки інноваційного процесу країн з недостатнім соціально-економічним рівнем, певним дефіцитом інноваційних ресурсів та досвідом адміністративних заходів управління економічною системою. За результатами порівняння моделей державного протекціонізму інноваційного розвитку економіки та її регіональним підсистем можна визначити наступні механізми реалізації моделі «державного протекціонізму» [3, с. 347-363]:

- «активна дифузія інновацій», яка характеризується взаємодією уряду з науковими установами, вищими навчальними закладами, підприємствами і організаціями, завдяки чому може бути поліпшена якість науково-технічного потенціалу країни при мінімальних ресурсних витратах;
- «державна підтримка інноваційних форм», що орієнтована на державну підтримку будь-яких національних інноваційних структур у виході з наукоємною продукцією на світовий ринок. До виходу на світовий ринок інноваційні структури обов'язково проходять період активного розвитку і завоювання внутрішнього ринку. Це є найефективнішим засобом подолання значних відхилень розвитку науково-технічних потенціалів трансформаційних і розвинених країн світу;
- механізм створення «локального інноваційного середовища» на зразок «наукових парків», «технополісів», або «територіально науково-технічних центрів», що характеризується концентрацією на певній території наукового, освітнього, виробничого, фінансового потенціалів, об'єднаних єдиним процесом технологічного розвитку. В результаті погодженої дії цих факторів складається мережа взаємозв'язків з дуже високим ступенем децентралізації та самоорганізації;
- «міжгалузеві наукові технічні комплекси» (МНТК), які можуть стати провідною організаційною формою інноваційної системи за умови генерації всіх характерних для механізму «локального інноваційного середовища» факторів. МНТК, що залишилися в Україні, мають певний науково-виробничий потенціал і на сучасному етапі подальших ринкових перетворень економіки є позитивним інституційним фактором інноваційного розвитку;
- механізм, заснований на науково-технічному співробітництві між державами, підприємствами та організаціями країн СНД за спільними програмами, комерційними замовленнями на науково-технічну продукцію, що передбачає взаємовигідний обмін науково-технічною інформацією тощо;
- «світове співробітництво», орієнтоване на активну участь країни у міжнародному науково-технічному співробітництві й широкому обміні науковими результатами і новими технологіями. Реалізація цього механізму обумовить радикальне поліпшення якості вітчизняного наукового потенціалу та орієнтацію на пріоритетний розвиток співробітництва з іншими державами.

На основі визначених особливостей вищенаведених моделей інноваційного розвитку та механізмів їх реалізації можна виділити наступні основні підходи до створення інноваційних структур і пов'язаного з ними розвитку інноваційної діяльності регіонів вітчизняної економіки в сучасних умовах:

1) підхід, що заснований на використанні американської моделі, за якою має стимулюватися розвиток сприятливого інноваційного середовища регіону;

2) підхід на основі європейської моделі, згідно з якою соціальні фактори є головними в механізмі стимулювання інноваційного розвитку регіонів. Мова йде про те, що європейська модель здійснює перехід від концепції «технологічного поштовху» зовні (з боку держави) до концепції «ринкової тяги», коли поштовх ініціюється зсередини кола інноваційних суб'єктів;

3) підхід на основі азіатської моделі, за якою активно використовується державна підтримка залучення іноземних інновацій в регіонах з дешевою робочою силою (класична азіатська модель) або із значним

інтелектуальним потенціалом (японська модель), в якій суб'єктами інноваційного проекту може бути не одна фірма, а багато фірм регіону. В японському варіанті регіон виступає як єдиний технологічний простір із своїми ресурсами і кількома базовими точковими інноваційними структурами, пов'язаними між собою єдиною комплексною інноваційно спрямованою інфраструктурою. Різновидом класичної азіатської моделі може бути визнана китайська модель регіонального інноваційного розвитку, особлива увага до якої обумовлена регіональними особливостями, притаманними економічним системам інших держав, передусім України: дешева робоча сила, наявність депресивних районів, централізована система управління, відсутність соціальної гармонії суспільства тощо.

В умовах сучасного етапу ринкових трансформацій модель державного управління інноваційним розвитком вітчизняної економіки базується на парадигмі міжрегіонального розподілу ресурсів із використанням стратегії «запозичення» іноземних інновацій в її варіанті «державного протекціонізму». Своєрідність ситуації, стосовно регіональних підсистем вітчизняної економіки, полягає у наступному:

- по-перше, в неоднорідності економічного розвитку суб'єктів різних видів бізнесу регіону, їхніх майнових відмінностях і диференційованості виробничих і інноваційних можливостей, що якраз формує специфічне «внутрішнє середовище» здійснення економічних процесів на мезорівні національної економічної системи;

- по-друге, у відмінностях систем фінансово-інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку економічних суб'єктів різних регіонів;

- по-третє, у наявності депресивних або прогресивних тенденцій розвитку регіональних економічних підсистем тощо [5, с. 477-481];

- по-четверте, національна українська модель державного протекціонізму може використовувати позитивні риси не лише азіатської, але й американської та європейської моделей, тому що:

- 1) стратегія «запозичення» може бути використана як перехідна від стратегії «переносу» до стратегії «нарощування»;

- 2) методи «державного протекціонізму», розкриті відносно стратегій «нарощування» в американській та європейській моделях, є прогресивними для вітчизняної економічної системи і мають бути орієнтиром формування системи державної підтримки інноваційного розвитку країни;

- 3) методи «державного протекціонізму», згідно зі стратегією «запозичення» азіатської моделі, мають бути творчо перероблені відповідно до національних умов і особливостей наявних інноваційних ресурсів. Ситуація ускладнюється тим, що: значно відчувається нестача коштів для фінансування широкого фронту вітчизняних науково-технічних досліджень; накопичуються проблеми, пов'язані з вузьким позиціонуванням обмеженої кількості інноваційної продукції на світовому ринку; відчувається значний вплив зовнішніх факторів з боку світової економічної системи.

Визначення такої важливої специфічної риси нинішнього для України етапу ринкових трансформацій як те, що впровадження теоретичних моделей інноваційного розвитку на практиці має спиратися на врахування не лише факторів внутрішнього середовища здійснення інноваційних і взагалі економічних процесів, але й особливо зовнішніх тенденцій з боку світової економічної системи [6, с. 57; 7, с. 60]. Цей зовнішній вплив (іноді негативний) відчули на собі не лише фірми, але й економіки розвинених країн Західної Європи. Вони стикнулися з проблемою ослаблення своїх конкурентних позицій на світовому ринку інновацій пов'язаного з вузьким позиціонуванням, через що в межах ЄС об'єднали вектори інноваційного розвитку, усвідомлюючи перевагу спільного протистояння на ринку технологій таким країнам, як США і Японія. Така апробована стратегія позиціонування – об'єднатися, щоб стати частиною чогось цілого, що вже завоювало тверді позиції на ринку інновацій, є простою і логічною, але поки неприйнятною на сьогодні для нашої держави.

Йдеться про те, що діюча система економічної політики України, сформована ще на початку ринкової трансформації, не містить ефективних інструментів інноваційної мотивації суб'єктів різного рівня. Державне регулювання економічного розвитку нашої країни будувалося при іншій цільовій спрямованості. При здійсненні політики реформ вважалося, що інноваційна підсистема національної економіки буде розвиватися без втручання держави, на основі механізмів самоорганізації, які між тим треба ще створити. В цьому сенсі слід відзначити, що розробка і впровадження вітчизняної моделі державного регулювання інноваційного розвитку країни має базуватися на органічному сполученні ринкових методів стимулювання інноваційної активності з посиленням ролі держави. В межах цієї моделі держава може, за умов необхідного фінансування, вибрати головну стратегію позиціонування за обмеженою кількістю технологічних напрямків, конкретизація яких вимагає проведення аналітичних досліджень ринкової кон'юнктури і визначення внутрішнього інноваційного потенціалу національної економічної системи. Наступним етапом має стати інтеграція наукової і промислової підсистем економіки з метою підняття обраних перспективних технологічних напрямків до конкурентоспроможного рівня.

Особливостями інституціональної моделі трансформаційної економіки України на сьогодні є [8]:

- по-перше, відтік капіталу, що практично не припиняється понині – неприваблива, але цілком ринкова реакція компаній на нестабільні і несприятливі умови усередині країни;

– по-друге, тиск адміністративного регулювання, що пояснювався слабкістю приватного капіталу і необхідністю зосередження засобів у руках держави для підтримки економіки і соціальної сфери в умовах ринкової і політичної невизначеності. Сьогодні саме тиск на приватний капітал породжує низку «деформ»: відродження бартеру, неплатежі тощо. В результаті має збитки не лише приватний капітал, але й держава, яка втрачає змогу зібрати податки для виконання нормальних суспільних функцій, фінансування індустріальної політики, інноваційної і соціальної реформи тощо;

– по-третє, орієнтація системи державного регулювання на «докризий» тип банківської системи. Держава має стимулювати та контролювати розвиток фінансово-банківського сектора за іншою моделлю, ніж у період високої інфляції першої половини 90-х років: підприємства та групи підприємств створюватимуть банки для обслуговування власних потреб у кредитних ресурсах. Такий шлях розвитку і відновлення банківської системи є більш органічним і «здоровим», аніж той, який переважав до 1998 року. На сьогодні стає актуальною кризова модель кредитно-банківської системи;

– по-четверте, перехід України в категорію держав із ринковою економікою ставить питання про переорієнтацію державної політики на досягнення вивіреного балансу між підтримкою вітчизняних виробників і залученням капіталу транснаціонального бізнесу;

– по-п'яте, розвиток ринкової економіки України вимагає формування нового характеру відносин між центром, регіонами і зовнішнім світом. Інтенсифікація міжнародних зв'язків, пов'язана з тенденціями глобалізації світового господарства, обумовила появу нового класу «факторів»: це регіональні утворення та індустріальні/постіндустріальні мегаполіси. Вони самостійно виходять на світові ринки, особливо на ринки інформаційних послуг та фінансів, і зазвичай вступають у відносини з іноземними контрагентами над національних кордонів.

Отже, сучасна інституціональна модель трансформаційних процесів в Україні практично не передбачає системне вдосконалення всіх складових національної економічної системи з метою створення умов для тривалого економічного зростання, сприйняття і прискорення інноваційних тенденцій, що виведуть національне господарство на новий рівень світових економічних зв'язків. Трансформаційні перетворення останнього десятиріччя, що радикально змінили економічні умови господарювання, серйозно не торкнулися принципових основ існуючої інституціональної моделі інноваційної діяльності суб'єктів. Процеси її інтенсифікації й адаптації до умов, що змінюються, вимагають рішення задач коректування стратегічних цілей розвитку національної економічної системи, перетворення її інституціональної структури з метою підвищення ефективності інноваційних процесів на регіональному рівні національної економіки.

Україна, розробляючи власний шлях переходу до парадигми саморозвитку регіонів, має враховувати симптоми прояву всіх визначених позитивних і негативних тенденцій і напрямків розвитку інституціональних форм трансформаційної економіки в процесі глобалізації та регіоналізації інноваційних тенденцій.

Література:

1. Веренич О.В. Проблеми трансформаційної економіки в Україні / О.В. Веренич, Т.П. Подчасова // Економіко-математичне моделювання соціально-економічних систем. Збірник наукових праць 55-73.
2. Денисенко М.П. Глобалізація та її вплив на інноваційний розвиток України / М.П. Денисенко, А.П. Гречан // Проблеми науки, 2005. – № 1. – С. 47-52.
3. Дюндін В. Методичні проблеми формування моделі оптимізації розвитку інтелектуального потенціалу / Дюндін В. // Економіст, 2006. – № 11. – С. 51-53.
4. Жилінська О.І., Чеберкус Д.В. Розвиток інноваційної інфраструктури / О.І. Жилінська, Д.В. Чеберкус // Фінанси України, 2005. – № 7. – С. 57-67.
5. Забарная Э. Современные организационные формы инновационной деятельности / Э. Забарная // Економіст, 2004. – № 6. – С. 63-65.
6. Забелин С., Кортен Д., Медоуз Д., Норберг-Ходж Х., Шуберт К. Глобализация или устойчивое развитие. – М.: СоЭС, 1998. – 85 с.
7. Забродский В.А., Кизим М.О. Диагностика финансовой устойчивости функционирования производственно-экономических систем. – Х.: Бизнес Иформ, 2000. – 108 с.
8. Матросова Л.В., Овечкина О.А., Иванова К.В., Солоха Д.В. Управління розвитком інноваційного потенціалу регіонів в перехідній економіці України. Монографія. – Донецьк: Донбасс, 2009. – 485 с.
9. Солоха Д.В. Функціонування і розвиток інноваційного потенціалу регіональних соціально-економічних систем: теорія, методологія, практика: [монографія] / Д.В. Солоха. – Донецьк: ВІК, 2012. – 439 с.